

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

קריאת קהלת, ארבעת המינים אחרי החג - מקורות והערות

א. מגילת קהלת בשבת חול המועד סוכות

מנהג האשכנזים לקרוא את מגילת קהלת בחול המועד סוכות.
כמה טעמים למנהג זה¹:

- א. שלמה אמר את המגילה בזמן קיום מצוות הקהל בחג סוכות.
- ב. במגילה יש פסוק המרמז לימי חג סוכות - 'תן חלק לשבעה וגם לשמונה'.
- ג. במגילה נאמר 'ולשמחה מה זו עושה', חג הסוכות הוא זמן שמחתנו, ושלמה המלך מבאר בקהלת שהשמחה האמתית היא בתורה ובמצוות.
- ד. מאחר ובימי חג סוכות חנך שלמה המלך את בית המקדש הראשון, קוראים בחג את דבריו.

נחלקו האחרונים אם מברכים על קריאת מגילת קהלת. לדעת המגן אברהם אין לברך על קריאתה גם כשנקראת מתוך הקלף. לדעת הגר"א יש לברך שתי ברכות (אם קוראים מן הקלף): על מקרא מגילה ושהחינו. וכך כתב הגרי"מ טוקצנסקי זצ"ל בלוח א"י².

ב. ארבעת המינים אחרי סוכות

- בימי חג הסוכות אנו משתמשים בארבעת המינים למצווה. לכן, לאחר החג אסור להשליכן לפח בביזיון, אף על פי שאין בהם קדושה. כך למדנו בהלכות ציצית (לדעת רמ"א), שחוטים שנקרעו מהציצית אסור להשליכן לפח³.
- הדברים נכונים בשנה זו בפרט לגבי האתרוג, שכן חלה עליו קדושת שביעית, וממילא אין להשליכו בביזיון⁴.
- אמנם, מותר ורצוי להשתמש בהם תשמיש אחר שאינו של ביזיון, ויש תשמישים של מצווה שניתן לקיים, כלהלן:
- אתרוג - ניתן להכין ריבה.
  - לולב - נהגו לשמרו לשריפת חמץ ולהשתמש בו להבערת האש⁵.
  - הדס - מברכים עליו במוצאי שבתות בהבדלה, כל זמן שיש בו ריח⁶.
  - ערבה - כלולב.

מקורות והערות

1. במסכת סופרים (פי"ד ה"א) נאמר "ברות, ובשיר השירים, בקהלת, באיכה, ובמגילת אסתר, צריך לברך, ולומר על מקרא מגילה, ואף על פי שכתובה בכתובים. והקורא בכתובים צריך לומר, ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא בכתבי הקודש".

מתי קוראים את מגילת קהלת? רמ"א בדרכי משה (או"ח סי' תרסג ס"ק ב) כתב, "ונוהגין לומר קהלת אחר תפילת שחרית בשבת שבחול המועד וכתב מהרי"ל (סדר תפילת חג הסוכות סי' ב עמ' שפ) ואם אין שבת בחול המועד אז אומרים אותו בשמיני עצרת שהוא בשבת עכ"ל. ועיין לעיל סימן ת"צ (אות א) אם מברכין ברכה על קריאת קהלת וטעם שאומרים אותו בסוכות".

וכתב עוד בדרכי משה (או"ח סי' תצ) בשם האבודרהם את סדר קריאת המגילות בשלשת הרגלים וטעמם. וז"ל "וכתב אבודרהם (עמ' רמ) נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר השירים מפני שמדבר בגאולת מצרים ובחג השבועות רות מפני שכתוב בו (א כב) בתחלת קציר שעורים ועוד שאבותינו שקיבלו התורה נתגיריו וכן רות נתגיירה ובסוכות אומרים קהלת מפני שכתוב בו (יא ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה שהם ימי החג".

ובמטה משה (סי' תתקסו) כתב עוד כמה טעמים לקריאת קהלת בשבת חול המועד סוכות. "ויש מי שכתב הטעם לפי שסוכות הוא זמן שמחתנו וספר קהלת משבח השמחה כי כל השמח בחלקו ואינו רודף אחר ממון ונהנה ממה שיש לו מתת אלהים היא. והר"ר יוסף אבן יחיי" כתב יען כי תורה צוה לנו משה שמקץ ז' שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך כו'. תקרא את התורה הזאת גגד כל ישראל כו'. הקהל את העם הזה האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך. שר"ל כי אז להיותו מועד נעלה אשר יבא כל ישראל לשלש רגלים ולא ישאר פרסה. הן להיותו היותר משובח משלשתן כאשר אמרנו. והן להיות זמנו בזמן האסיף אשר אפילו העניים והדלים לא היו חסרים דבר להיות מצוי הלקט שכחה ופיאה. והן להיות הזמן שוה בחמימות וקור אשר הנערים והחולים וחלושי המזג הנרתעים אחור מפני הקור או החום או הגשמים וסכנת הדרכים בסוד הסבה המונעת היו הולכים כלם בשמחה ובטוב לב. היה מצוה לקרוא התורה נגד כל העם ולהזהירם לשמור את מצות ה' אלהים למען יטב להם. ולהיות כי מגלת קהלת היא שאלות ותשובות שאמר אין להם לב אשר ענייני העולם בעיניהם כמתועתעים ובלתי מיושרים היטיב אבוארם עם החכם היודע דעת עליון ומה להשיב אל אפיקורס. וזולת זה מהבלת דברי העולם השפל ומדריכה אל היושר ויראת אלהים ואהבתו באומרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא והוא יתברך ומצוותיו שמור והוא אהבתו יתברך, אשר בעבורה ימשך עשיית המצות. לכן נהגו לקרותה בחג הסוכות עת החיוב לקרוא הספר תורה והדומים לו מהמדריכים אל אורח חיים למעלה ומהמשכילים לסור משאל מטה העניינים החומריים אשר טבע האדם דבק בהן. ולכן באולי נקרא שמו קהלת להיותה דברים נאמרים בהקהל

כס"ת הנקרא בחג הסוכות בהקהל את העם עכ"ל. וכן כתב האבן שועיב בדרשותיו שלכך נקרא קהלת שדבריו נאמרו בהקהל".

עוד טעם כתב רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו צדקת הצדיק (החלק השישי, אהבה ויראה, אות רב) וז"ל, "בילדות החשק והאהבה גובר באדם, ואז הזמן להשתמש במידת האהבה. וכן שלמה המלך ע"ה אומר בילדותו שיר השירים... ואחר כך האדם חושק לדברי תורה וחכמה ואז זמן היראה... ואחר כך זקני תלמידי חכמים דעתן מתיישבת, ובא לדעת שלמה ואמיתית הקיימת לעל, אז זהו שמן שמחתו ותענוגו שמענג על ה'... וכן שלמה המלך ע"ה עשה אח"כ ספר משלי מלא חכמה... ובזקנותו קהלת, ושמעתי דלכן קורין אותו בסוכות, לא מפני שמהביל שמחת העולם הזה, רק שממנו ניקח תוקף ועיקר השמחה האמיתית, על ידי ההבלת כל ענייני עולם הזה".

הציץ אליעזר (חלק כב סי' לו) מביא את הטעמים שכבר נזכרו לעיל, ומחדש טעם נוסף, "באו"ח בסימן תרס"ג סעי' ב' ברמ"א: ונוהגין לומר קהלת בשבת של חוה"מ וכו'. ומסביר המג"א בס' ת"צ סק"ח שהוא זה מפני שהם ימי שמחה וכתוב בקהלת ולשמחה מה זו עושה. והועתק גם במשנ"ב שם בס"ק י"ז ע"ש.

והפרי מגדים בסימן ת"צ בא"א סק"ח כותב טעם מדידה שהוא מפני שכתוב בו תן חלק לשבעה ולשמונה ימי החג. והוא מהד"מ בטור סי' ת"צ בשם האבודרהם עיין שם.

ולענ"ד היה נראה לומר טעמא אחרינא לקריאה זאת של קהלת בן דוד בחוה"מ. דהוא זה מפני שקהלת בן דוד חניך אז את הבית הראשון וקבעו להימים שלפניו ולימים אלה בחיבורים לימי חג ככתוב במלכ"א ח' - ס"ה: ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלקינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום. ומפרש רש"י שבעת ימים של חינוך ושבעת ימים חג הסוכות. [ויעוין מהנאמר בזה בגמ' במסכת מועד קטן ד' ט' ע"א ואכמ"ל].

ולכן לזכר כל זה קבעו לקרוא בימים אלה מגילת קהלת שחיברה קהלת בן דוד שחינך בימים אלה בנין בית ראשון שיבנה בב"א.

ואני מוצא סמוכים לנימוקי זה בפיוט של "אום נצורה" שאומרים בשבת חוה"מ דכתוב שם קטע כזה: "כהושעת קהלת ועמו בבית עולמים רצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים כן הושע נא". הרי שבשבת חוה"מ מזכירים את האמור לשבח ומתחננים להשי"ת שיושיע לנו כשם שהושיע לקהלת ועמו בבית עולמים בחגגם שבעה ושבעה ימים. ולכן קבעו איפוא שפיר לקרוא לשם כך גם מגילת קהלת בשבת חוה"מ סוכות.

ואמרתי נימוקי זה לכמה תלמידי חכמים גדולים וקראו לו קילוס עד שהיה לפלא בעיניהם מדוע שלא נזכר גם נימוקי נפלא זה".

2. רמ"א (סי' תצ סע' ט) כתב לגבי קריאת שיר השירים בפסח, רות בשבועות והקהל בסוכות, "והעם נהגו שלא לברך עליהם על מקרא מגילה ולא על מקרא כתובים".

וכתב הט"ז (שם ס"ק ו) שהלבוש חלק על רמ"א וסבר שיש לברך, וכן שיש מגיהים שהדפיסו בדברי רמ"א "והעם נהגו לברך" בהשמטת המילה 'לא'. הט"ז טען שרמ"א צודק ושאינן לברך כלל ועל דברי הלבוש והמגיהים כתב, "וכ"ז דברי הבאי דבתשובת רמ"א סי' לה האריך ע"ז וביאר דבריו שבכאן ושנ"ל שלא לברך על שום מגילה זולת מגילת אסתר מטעם שלא מצינו בדברי התלמוד שתקנו לקרותה שיאמר ע"ז וצונו לקרות והאריך בזה. ועיקר הטעם דאף במגילת אסתר שחייבים חיוב גמור לקרותה אפ"ה אין מברכין עליה אלא במגילה כשירה אבל אם קורין אותה בחומש כתב בס' תרצא אין מברכין עליה ק"ו באלו המגילות שאין חיובם בבירור רק מנהג והם נדפסים בחומשין שאין לברך עליהם ואלו היה שייך ברכה עליהם היו נזהרים לכותבם דרך מגילה בקלף כמו במגילת אסתר וזה לא נשמע מעולם וכ"כ ב"י סי' תקנ"ט וז"ל והעם לא נהגו לברך על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר עכ"ל ע"כ כל המברך על מגילות אלו היא ברכה לבטלה".

מאיך המגן אברהם (שם ס"ק ט) כתב שהמנהג הוא לא לברך על מגילת קהלת כלל, אפילו כשהיא כתובה בקלף.

דעת הגר"א מובאת בביאורו לשו"ע ובמשנה ברורה (ס"ק יט) שכתב "והגר"א בביאורו כתב דאף על קהלת יש לברך. ולכן הנהוג לברך עכ"פ כשכתובין על קלף בודאי אין למחות בידו".

3. בשו"ע (או"ח סי' כא סע' א) נחלקו המחבר ורמ"א בדין חוטי ציצית שנקרעו מן הציצית. לדעת המחבר, "חוטי ציצית שנפסקו, יכול לזרקן לאשפה, מפני שהיא מצוה שאין בגופה קדושה, אבל כל זמן שהם קבועים בטלית, אסור להשתמש בהם כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה, משום בזוי מצוה".

מאיך כתב רמ"א, "וי"א דאף לאחר שנפסקו, אין לנהוג בהן מנהג בזיון לזורקן במקום מגונה, אלא שאינן צריכין גניזה. ויש מדקדקין לגונזן, והמחמיר ומדקדק במצות תע"ב".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק ו) "וכן בסכך הסוכה ולולב ושופר לאחר שנתבטלו ממצותן אין לזורקן לאשפה וכל כה"ג דבר שאינו כבוד למצוה שעברה וכתב הפמ"ג דנכון שלא לעשות תשמיש מגונה אפילו בדפנות הסוכה"

ושב כתב (סי' תרלח ס"ק כד) "עוד כתבו דאף אחר סוכות לא יפסע על עצי סוכה דתשמישי מצוה הם כמו ציצית ולולב ועיין לעיל סימן כ"א במ"ב סק"ו וע"כ יש למחות באנשים שזורקין אחר סוכות עצי הסכך לחוץ במקום שרבים רגילין לפסוע עליהן ואפילו איננו מקום אשפה".

ובעניין הזה מובא מעשה מהח"ס (בספר מנהגי רבותינו, החת"ס, עמ' פקז) "שלהגאון רבי שמואל שמעלקא קליין ז"ל, אב"ד סעלאש בעמח"ס צרור החיים. בבחרותו היה לו חבר טוב ונפלא חריף עצום, והיה עדיף מיניה בחריצות ולמדו יחד אצל הג"ר בער מיקלאש ז"ל, והשתוקקו לעלות ללמוד בישיבת החת"ס. הם באו לפרשבורג אחרי חג הסוכות, מקודם הלך חברו של הג"ר שמואל שמעלקא לבקש מהח"ס שיקבלהו בישיבתו, ורבינו דחה אותו בדיחויים שונים, שאין מקום לתלמידים חדשים וכדומה, וכשיצא לחוץ אמר לחברו הג"ר ששלא נתקבל, והיה לו (לג"ר"ש) ברור בעיניו שהוא בודאי לא יתקבל. מכל מקום נכנס לחדרו של רבינו לקבל פניו, ואמר לו (הח"ס): אתה רוצה ללמוד פה? השאר נא פה וכדומה עוד בדברי ריצי וואהבה. ועל זה ענהו שיוכל להשאר רק אם גם חברו יתקבל לישיבה. והשיבו רבינו: זה לא חבר בשבילך. ואמר אח"כ הג"ר ששמעלקא ז"ל ברבות השנים, שמחמת טל ילדותו לא הבין את דברי רבינו ולא רצה להפרד מחברו והלך עמו לישיבתו של הג"ר שלום אולמן ז"ל, אב"ד לאקענבאך, ושם נתקבל בכבוד ואת חברו דחה לאחר זמן מישיבתו. אח"כ נודע לו להג"ר ששמעלקא ז"ל שבחור אחד שאל אז את רבינו, למה לא רצה לקבל את חברו. והשיבו, שצפה מהעלייה וראה שהבחור דרך על הלולבים שסכנו בהם את הסוכה, שהיו מונחים על הקרקע לאחר סוכות. ואילו הג"ר ששמעלקא ז"ל בלכתו הקיף את הלולבים בידו ולא דרך עליהם, ומזה הבין צדקתו ויראתו. ואצל האחר הרגיש ההיפך, ובסוף נתגלה כל אחד ואחד."

4. בעניין קדושת שביעית באתרוגים עיין ברמב"ם (שמיטה ויובלות פ"ד הי"ב) ובכס"מ שם ועי' בשבת הארץ (שם, אות ה-ו), שהביא שרוב הראשונים חולקים על הרמב"ם ולשיטתם לענין שמיטה הולכים רק בתר חנטה ולא בתר לקיטה). וע"ע בכרם ציון (פי"ג סע' כו).

[בעניין קדושת שביעית בשאר המינים, אף על פי שדעת רוב הפוסקים להקל שאין בהם קדושת שביעית, יש מקום להחמיר בזה- כך התבאר בשיעורו של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א. להאזנה לשיעור הכנסו לכתובת <http://www.bmgasaf.org.il/lesson.asp?id=80>]

5. שו"ת מהרש"ל (סי' פז) "וראיתי מאמ"ז שהיה מקובל מרבתי לשרוף החמץ בהושענות ויש זורקין בתנור בעת אפית המצות אלו ואלו דא"ח".

6. בשו"ע ורמ"א הלכות הבדלה (או"ח סי' רצז סע' ד) כתוב "נהגו לברך על ההדס כל היכא דאפשר. הגה: וי"א דאין לברך על הדס היבש דאינו מריח, רק על שאר בשמים, וכן נהגו במדינות אלו. ונ"ל די"ש להניח גם הדס עם הבשמים, דאז עושין ככ"ע".

וראה שם באחרונים שביארו שמדובר בהדס של ארבעת המינים, שהואיל ונעשתה בו מצוה אחת יעשו בו מצוה נוספת, כלשון המשנה ברורה (ס"ק ח) "כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה ליעביד ביה מצוה אחריתא ודוקא בשאר ימות השנה ולא בסוכות דהוקצה למצותו ומש"כ כל היכא דאפשר היינו כל היכא שיש בו עוד ריח קצת מצוה לכתחלה להדר אחריו וכ"כ בזוהר וסמך לדבר ותחת הסרפד יעלה הדס וסמיך ליה שומר שבת מחללו וגו' והי"א ס"ל דכיון שנתיבש וניטל ממנו עיקר הריח אין לברך עליו".